

*Agnieszka Kurczewska**

TENDENCJE ROZWOJOWE MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W ROZWINIĘTYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

1. WSTĘP

Od kilkunastu lat wyraźnie zarysowuje się tendencja do przypisywania coraz większego znaczenia w gospodarce europejskiej małym i średnim przedsiębiorstwom (MSP). Główne dokumenty z zakresu tematyki MSP, zarówno Europejska Karta Małych i Średnich Przedsiębiorstw, jak i Strategia Lizbońska, podkreślają, że systematyczne rozwiązywanie problemów sektora wpłynie na poprawę ogólnej kondycji ekonomicznej Europy. Powszechnie uznaje się istotną rolę małych i średnich przedsiębiorstw, polegającą na przyczynianiu się do wzrostu ekonomicznego, sprzyjaniu spójności społecznej, generowaniu zatrudnienia czy rozwoju regionalnego. MSP uważane są również za źródło innowacyjności i integracji europejskiej. Coraz więcej miejsca poświęca się także zagadnieniom teorii małego przedsiębiorstwa.

W rozważaniach o małych i średnich przedsiębiorstwach, jako jedną z głównych cech podaje się heterogeniczność sektora. I rzeczywiście trudno je ujednolicić, czy zaliczyć do jednej spójnej grupy. Europejskie MSP różnią się pod względem wielkości, sposobu finansowania działalności, cech wyróżniających osoby właściciela czy przybieranych form prawnych. Jednocześnie w rozważaniach o sektorze coraz częściej pojawia się pojęcie zintegrowanego podejścia do rozwoju MSP (*integrated approach to SME development*). By móc tworzyć racjonalne programy wsparcia dla małych przedsiębiorstw i posiadać pełny obraz sytuacji sektora, należy badać kierunki rozwoju MSP oraz analizować zjawiska mające na nie bezpośredni wpływ.

Celem artykułu jest próba zidentyfikowania wspólnych tendencji rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Europie, zarówno w aspekcie osiągniętych przez nie wyników ekonomicznych, jak i sposobu finansowania ich działalności oraz wyodrębnienia współczesnych zjawisk ekonomiczno-społecznych, wpływających na stan sektora. W artykule przeprowadzono analizę sytuacji sektora w rozwiniętych krajach europejskich.

* Doktorantka w Katedrze Finansów i Bankowości UŁ.

2. KLASYFIKACJA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW

Do niedawna powszechnie obowiązującą i najbardziej popularną definicją małych i średnich przedsiębiorstw w Unii Europejskiej była definicja przedstawiona przez Komisję Europejską w zaleceniu z 3 kwietnia 1996 r. (96/280/WE)¹. I tak, zgodnie z art. 1 tego zalecenia, za małe i średnie przedsiębiorstwo uznawano takie, które spełnia trzy kryteria: zatrudnia mniej niż 250 pracowników, ma obrót nieprzekraczający 40 mln EUR lub aktywa w bilansie nie wyższe niż 27 mln EUR oraz spełnia kryterium niezależności, tzn., którego 25% lub więcej kapitału (czy prawa głosu) nie należy do jednego lub kilku przedsiębiorstw. W dalszej części art. 1 zalecenia przedstawiono dodatkowo definicję tylko małego przedsiębiorstwa. Paragraf 2 precyzował, że za małe przedsiębiorstwo uznać można jednostkę, spełniającą następujące kryteria: zatrudniającą mniej niż 50 pracowników, o obrocie rocznym nieprzekraczającym 7 mln EUR lub o aktywach nie wyższych niż 5 mln EUR i spełniającą kryterium niezależności.

Komisja Europejska w dniu 6 maja 2003 r. przedstawiła nową definicję sektora MSP (zalecenie 2003/361/WE)². Potrzebę aktualizacji Komisja tłumaczy zwiększoną inflacją i wzrostem zdolności produkcyjnych przedsiębiorstw. Zmiany w definicji dotyczą kwot obrotów i wielkości aktywów, natomiast kryterium liczby zatrudnionych pracowników pozostaje bez zmian. I tak za średnie uznaje się przedsiębiorstwa, zatrudniające mniej niż 250 pracowników, o obrocie nieprzekraczającym 50 mln EUR lub o aktywach bilansu nie wyższych niż 43 mln euro. Za małe uznaje się przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 50 pracowników, o obrocie nieprzekraczającym 10 mln EUR lub aktywach bilansu nie wyższych niż 10 mln euro. Nowością jest także uwzględnienie w definicji mikroprzedsiębiorstw. Za takie uznaje się przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 10 pracowników, o obrocie nieprzekraczającym 2 mln EUR lub o całkowitym rocznym bilansie nie wyższym niż 2 mln euro. Nowa definicja weszła w życie z dniem 1 stycznia 2005 r., do tego czasu obowiązywała definicja Komisji z 1996 r.

Liczba zatrudnionych pracowników staje się jednak obecnie cechą drugorzędną i nie świadczy o sile ekonomicznej jednostki. Rozwojowi przedsiębiorstwa i wzrostowi obrotów nie musi towarzyszyć zwiększenie zatrudnienia. Powodem tego jest przede wszystkim szybkie tempo postępu technicznego, usprawnienia technologiczne i komputeryzacja. Przy klasyfikacji danego przedsiębiorstwa konieczne jest więc branie pod uwagę również jego wyników ekonomicznych, tak jak ujmuje to definicja unijna.

¹ „Official Journal”, L 107, 30.04.1996.

² „Official Journal”, L 124, 20.05.2003.

3. STATYSTYCZNY OBRAZ MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW

Bez względu na wybór kryterium rozmiaru przedsiębiorstw, małe i średnie przedsiębiorstwa zdecydowanie dominują w gospodarce europejskiej. Statystyki podają, że w 2003 r. w Europie „dziewiętnastki” funkcjonowało ponad 19 mln małych i średnich przedsiębiorstw (99,8% wszystkich przedsiębiorstw), zapewniających zatrudnienie dla ponad 140 mln osób³. Dodać należy również, że zarówno w Unii Europejskiej, jak i innych krajach Europy, przeważającą grupę stanowią mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające mniej niż 10 pracowników.

Warto przyrzeć się innym wskaźnikom ekonomicznym – obrotom przedsiębiorstw, kreowanej przez nie wartości dodanej czy udziałem w eksporcie. Tabela 1 przedstawia, jak kształtowały się w 2003 r. podstawowe wskaźniki dla małych i średnich przedsiębiorstw w krajach „dziewiętnastki”. Na jej podstawie można stworzyć obraz statystycznego, przeciętnego przedsiębiorstwa w rozwiniętych krajach europejskich. Przedsiębiorstwo takie zatrudnia 5 osób, generuje 280 tys. wartości dodanej i 890 tys. EUR obrotów, z których 12% pochodzi z eksportu.

Tabela 1. Wskaźniki ekonomiczne dla MSP w krajach „dziewiętnastki” w roku 2003

Wskaźnik	Jednostki	Mikro- przedsiębiorstwa	Małe przedsiębiorstwa	Średnie przedsiębiorstwa	MSP – razem
Liczba przedsiębiorstw	tys.	17 820	1 260	180	19 270
Zatrudnienie	tys.	55 040	24 280	18 100	97 420
Liczba zatrudnionych osób przypadająca na 1 przedsiębiorstwo		3	19	98	5
Obroty przypadające na 1 przedsiębiorstwo	tys. euro	440	3 610	25 680	890
Wartość dodana przypadająca na 1 przedsiębiorstwo	tys. euro	120	1 180	8 860	280
Udział eksportu w obrotach	%	9	13	17	12
Wartość dodana przypadająca na 1 zatrudnioną osobę	tys. euro	40	60	90	55
Udział kosztów pracy w wartości dodanej	%	57	57	55	56

Źródło: na podstawie raportu Komisji Europejskiej, *SMEs in Europe 2003*, „Observatory of European SMEs” 2003, No.7, s. 26, cyt. za: „EIM Business & Policy Research”.

³ Raport Komisji Europejskiej, *SMEs in Europe 2003*, „Observatory of European SMEs” 2003, No. 7, s. 25.

Rozbieżności między wskaźnikami, osiąganymi przez przedsiębiorstwa w poszczególnych krajach, są jednak dość duże. Przykładowo, przeciętna liczba osób zatrudnionych w MSP waha się od 2 w Grecji aż do 12 w Holandii. Rozważając tendencje rozwojowe MSP, należy więc zwrócić uwagę na dynamikę niektórych wskaźników ekonomicznych (patrz tabela 2). W tabeli 2 dla porównania, obok wskaźników dla MSP, umieszczono wskaźniki dla dużych przedsiębiorstw. Wskaźniki te są średnimi rocznymi zmianami poszczególnych wielkości ekonomicznych w latach 1988–2003.

Okazuje się, że niektóre parametry, osiągnane przez MSP i duże przedsiębiorstwa, są do siebie zbliżone. Uwagę zwraca fakt, że wszystkie wskaźniki dla małych i średnich przedsiębiorstw mają wartość dodatnią, co oznacza, że w ostatnich 15 latach sektor wykazywał tendencje rozwojowe. Różnice w średniorocznym wzroście obrotów dla małych i dużych przedsiębiorstw wynikają z funkcjonowania na różnych rynkach (duże przedsiębiorstwa więcej eksportują) i faktu, że MSP szybciej zmieniają (podwyższają) ceny swoich produktów i usług.

Tabela 2. Przeciętne roczne zmiany wartości poszczególnych wskaźników przedsiębiorstw w krajach „dziewiętnastki” w latach 1988–2003 (w %)

Wskaźnik	Małe i średnie przedsiębiorstwa	Duże przedsiębiorstwa
Całkowite obroty realne	2,4	2,7
Eksport	6,0	6,2
Sprzedaż krajowa	1,9	1,8
Realna wartość dodana	2,1	2,6
Zatrudnienie	0,2	-0,1
Liczba przedsiębiorstw	0,4	-0,2
Koszty pracy na pracownika	4,3	4,4

Źródło: jak do tabeli 1 (s. 34).

4. TENDENCJE W FINANSOWANIU DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Niezbędnym elementem rozwoju każdego przedsiębiorstwa jest dostęp do środków finansowania. MSP napotyka tu wiele trudności i przeszkód. I to właśnie brak dostępu do środków finansowych znaczna liczba małych i średnich przedsiębiorstw uznaje za jedną z głównych barier rozwoju. Kredytowanie MSP uznaje się wciąż za wysoko ryzykowne, co spowodowane jest w głównej mierze brakiem dostępu do informacji i narzędzi do właściwej

oceny sytuacji sektora⁴. Chociaż nietradycyjne formy finansowania, takie jak *venture capital*⁵ czy finansowanie przez sieci aniołów biznesu, rozwijają się, to jednak nie budzą takiego zaufania przedsiębiorców, jak np. kredyt bankowy. Dokumentacja, związana z ubieganiem się o środki pomocowe, oferowane przez instytucje rządowe, pozarządowe czy pochodzące z funduszy unijnych, wydaje się zbyt skomplikowana i pracochłonna.

Najczęściej systemy finansowe w Europie dzieli się na systemy oparte o: instytucje bankowe (Niemcy, Austria) rynki finansowe (Wielka Brytania)⁶. W tych pierwszych preferowanym źródłem inwestycji finansowych są wszelkiego rodzaju kredyty, co oznacza, że istotną rolę w dostarczaniu usług finansowych odgrywają banki. W systemach, opartych na konkurencyjnych rynkach finansowych, inne instrumenty (np. obligacje) pełnią istotniejszą rolę niż kredyty.

W większości krajów unijnych przeważa bankowy system finansowy, czyli przedsiębiorcy w celu pozyskania funduszy, związanych z prowadzeniem czy dalszym rozwojem firmy, decydują się na przekroczenie salda konta i kredyty bankowe.

Finansując działalność firmy, przedsiębiorca ma do wyboru również inne formy finansowania: z bardziej tradycyjnych – leasing, faktoring, z mniej tradycyjnych – korzystanie z sieci aniołów biznesu czy *venture capital*. Nie we wszystkich krajach poszczególne sposoby finansowania cieszą się taką samą popularnością (patrz rysunek 1). Przykładowo, w Hiszpanii, Francji, Luksemburgu, Holandii i Portugalii leasing jest częściej stosowany niż przekraczanie salda konta. Francuzi upodobali sobie z kolei faktoring.

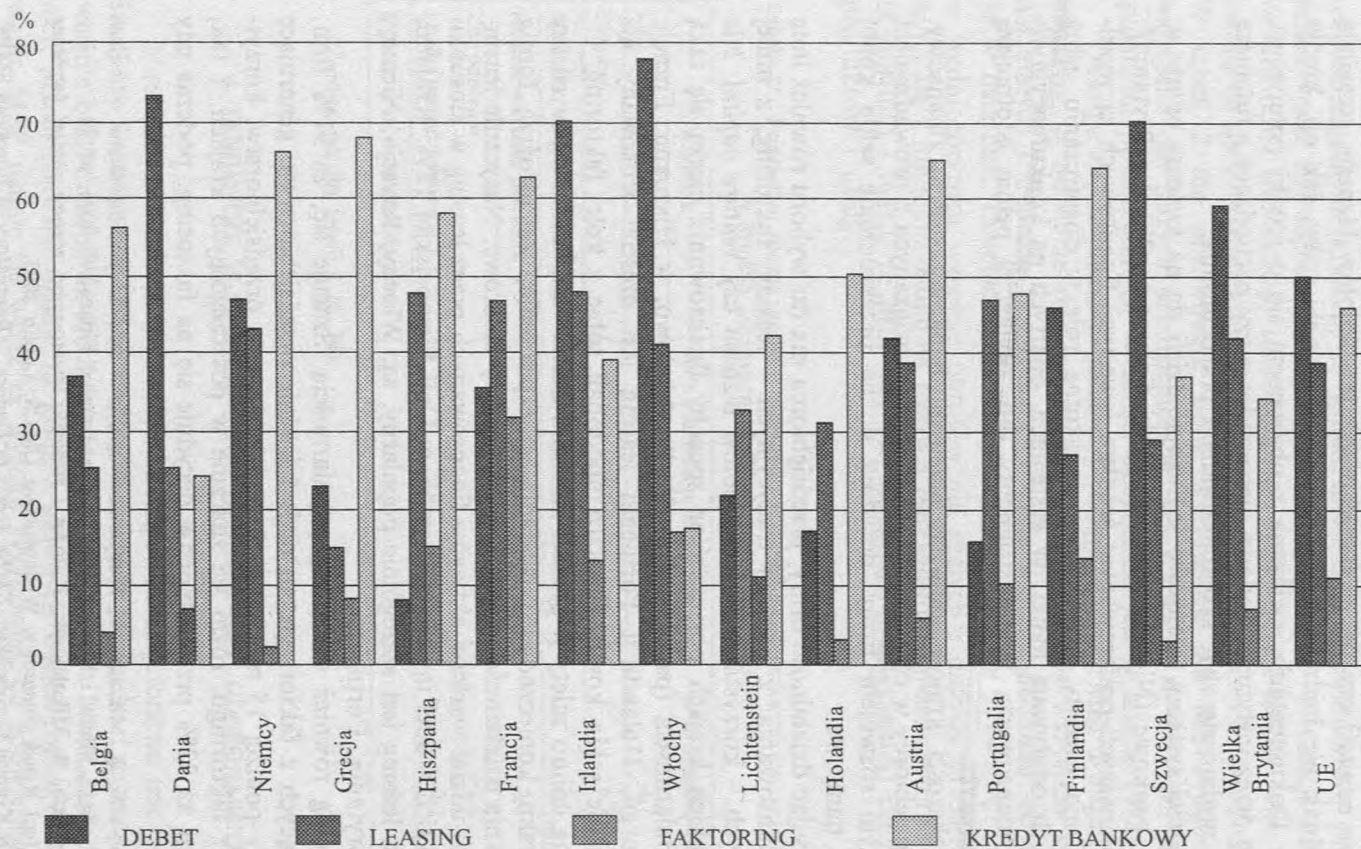
Leasing, mimo zalety w postaci „niezamrażania” kapitałów własnych czy często braku konieczności posiadania zabezpieczenia, jest droższą formą finansowania działalności niż tradycyjne kredyty bankowe. Nasycenie leasingiem (czyli udział wartości aktywów finansowanych przez leasing w stosunku do wszystkich źródeł inwestycji) wynosi w Unii Europejskiej 12%. Krajami, w których leasing jest szczególnie popularny, są: Włochy, Szwecja, Niemcy, Wielka Brytania, Portugalia.

Faktoring również cieszy się popularnością. Szacuje się, że 91% firm, korzystających z faktoringu, to małe i średnie przedsiębiorstwa, generujące przychody poniżej 15 mln euro. Jednakże procent przedsiębiorstw, korzystających z faktoringu, różni się znacznie w poszczególnych krajach. I tak, we Francji aż 32% przedsiębiorstw decyduje się na faktoring, podczas gdy

⁴ Szerzej zob. B. Mikołajczyk, *Kredytowanie małych i średnich przedsiębiorstw w krajach Unii Europejskiej*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2003, nr 39.

⁵ Szerzej zob. B. Mikołajczyk, *Polityka i strategia inwestycyjna venture capital (wybrane problemy)*, [w:] *Rynek finansowy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.

⁶ Raport Komisji Europejskiej, *SMEs Access to Finance*, „Observatory of European SMEs” 2003, No. 2, s. 19.



Rys. 1. Formy finansowania MSP w krajach „piętnastki” (w %)

Źródło: G. Thornton, *The European Business Survey*, London 2001, raport Komisji Europejskiej, *SMEs Access to Finance*, „Observatory of European SMEs” 2003, No. 2, s. 21

w Niemczech na tę formę finansowania działalności decyduje się tylko 2% firm. W ciągu ostatnich lat w Europie bardzo dynamicznie rozwijają się sieci nieformalnych inwestorów⁷. Uwagę zwraca rosnąca liczba aniołów biznesu, czyli inwestorów prywatnych, wnoszących swój kapitał lub technikę do przedsiębiorstwa, powstającego lub będącego w fazie początkowego rozwoju. Najwięcej aniołów biznesu można odnaleźć w Wielkiej Brytanii. W 1999 r. odnotowano 49 takich sieci (w tym samym czasie w całej Unii Europejskiej funkcjonowało 64 sieci, brytyjscy aniołowie biznesu stanowili więc ponad 76% wszystkich unijnych sieci). Ostatnie lata przyniosły jednak dynamiczny rozwój tej formy finansowania w całej Europie. Uwagę zwraca zwłaszcza gwałtowny wzrost liczby aniołów biznesu w Niemczech i Francji. W tabeli 3 przedstawiono liczbę sieci aniołów biznesu w poszczególnych krajach w roku 1999 i 2003.

Tabela 3. Sieci aniołów biznesu w krajach Unii Europejskiej w roku 1999 i 2002

Kraj	1999	2002	Kraj	1999	2002
Belgia	2	7	Luksemburg	1	1
Dania	0	6	Holandia	1	2
Niemcy	3	40	Austria	1	1
Grecja	0	0	Portugalia	0	1
Hiszpania	1	2	Finlandia	1	1
Francja	3	31	Szwecja	1	1
Irlandia	1	1	Wielka Brytania	49	50
Włochy	0	13	UE	64	157

Źródło: Promoting SMEs for development OECD 2004, 2nd OECD Conference of Ministers Responsible for Small and Medium-sized Enterprises (SMEs), *Promoting Entrepreneurship and Innovative SMEs in a Global Economy: Towards a More Responsible and Inclusive Globalization*, 3–5 June 2004, Istanbul, Turkey.

Mimo rozwoju alternatywnych źródeł finansowania, wciąż najbardziej popularne jest korzystanie z kredytów bankowych. Tendencja ta może się utrzymywać przez najbliższe lata we wszystkich krajach Unii.

Jednakże ostatnie lata przyniosły wiele zmian w systemach finansowych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Zmiany spowodowane zostały przede wszystkim rosnącą internacjonalizacją i fuzjami, zachodzącymi w instytucjach kredytowych. Według Europejskiego Banku Centralnego, liczba instytucji finansowych w strefie EUR w ostatnich latach malała w tempie ok. 5% rocznie⁸. W całej Unii Europejskiej liczba banków spadła o 14%

⁷ Szerzej zob. J. Węclawski, *Nieformalni inwestorzy kapitału własnego w innowacyjnych przedsiębiorstwach*, [w:] K. Znaniecka (red.), *Finanse, bankowość i ubezpieczenia wobec wyzwań współczesności*, t. II: *Finanse przedsiębiorstw, finanse publiczne i podatki*, Akademia Ekonomiczna, Katowice 2002.

⁸ European Central Bank, *Report on Financial Structures*, Frankfurt/Main 2002.

w latach 1997–2000⁹. Trudno przewidzieć, jakie mogą być tego konsekwencje dla sektora MSP. Być może skonsolidowane, i tym samym silniejsze, banki będą w stanie zaoferować ciekawszą i bogatszą ofertę dla małych i średnich przedsiębiorstw.

5. NOWE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA MSP

W ostatnich latach na sytuację sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Europie ma wpływ wiele nowych zjawisk. Wśród nich wymienić należy globalizację. Procesy globalizacyjne mogą wpłynąć na stan sektora MSP w dwojaki sposób. Z jednej strony globalizacja umożliwia rozprzestrzenianie się nowoczesnych, zaawansowanych rozwiązań technologicznych i większą integrację gospodarki, czyli ma pozytywny wpływ na rozwój sektora. Z drugiej jednak strony może przyczyniać się do marginalizacji niektórych krajów, zwłaszcza słabiej rozwiniętych, co wpłynie bezpośrednio na pogorszenie kondycji MSP¹⁰. Najczęściej jednak podkreśla się, że globalizacja niesie dla MSP ryzyko wyłącznie w przypadku niedostosowywania się przedsiębiorstw do warunków rynkowych, czyli braku poprawy jakości oferowanych produktów i usług czy braku uwzględniania konkurencyjności kosztowej i procesów zarządzania.

Dużo uwagi poświęca się zagadnieniu internacjonalizacji sektora MSP. Internacjonalizacja rozumiana jest najczęściej jako wszelkie działania, które może podjąć przedsiębiorstwo w celu penetracji innych rynków lub czerpania korzyści z innych rynków¹¹. Przedsiębiorstwa mogą więc brać udział w międzynarodowym rynku dzięki: inwestycjom bezpośrednim, eksportowi, nabywanym licencjom, czy decydując się na franchising. Zdecydowanie się na internacjonalizację jest dla małego przedsiębiorcy, zwłaszcza ze względu na ograniczone zasoby, bardzo trudnym wyborem. Szacuje się jednak, że w krajach OECD ok. 25% MSP w przemyśle jest konkurencyjnych w skali światowej, a udział MSP w światowym eksporcie przemysłowym wynosi 25–35%¹². Internacjonalizacja MSP najczęściej ma miejsce w krajach o niewielkich rynkach krajowych¹³. W Europie internacjonalizacja jest szczególnie popularna w krajach nordyckich – Danii, Szwecji, Finlandii.

⁹ Raport Komisji Europejskiej, *SMEs Access to Finance...*, s. 11.

¹⁰ Szerzej zob. N. Daszkiewicz, P. Dominiak, *Europejski sektor MSP wobec wyzwań gospodarki światowej*, Materiały I Międzynarodowej Konferencji Naukowej ENTIME Przedsiębiorstwa we współczesnej gospodarce – szanse i zagrożenia, Gdańsk 2004.

¹¹ A. Szabo, *Internationalisation of SMEs*, The UNECE Approach, Regional Adviser on Entrepreneurship and SMEs, UNECE, April 2002.

¹² *Ibidem*.

¹³ Raport Komisji Europejskiej, *Internationalisation of SMEs*, „Observatory of European SMEs” 2003, No. 4, s. 15.

Ze zjawiskiem globalizacji czy internacjonalizacji związana jest komputeryzacja MSP, przejawiająca się zwłaszcza w możliwości korzystania z Internetu. Dostęp do Internetu na szeroką skalę umożliwia konkurowanie na globalnym rynku dzięki lepszemu dostępowi do informacji, produktów, usług (choćby bankowych), a przede wszystkim dzięki poprawie komunikacji między uczestnikami transakcji.

Duży nacisk kładzie się na innowacyjność przedsiębiorstw, w niej bowiem upatruje się szansę na sukces i przetrwanie przedsiębiorstw. Uznając za innowacyjne przedsiębiorstwo, wprowadzające na rynek co najmniej jeden nowy produkt czy proces, ok. 30–60% MSP w krajach OECD mieści się w tej kategorii. Innowacyjność uważana jest za niezbędny składnik wzrostu gospodarczego.

Ponadto duży wpływ na sytuację sektora europejskich małych i średnich przedsiębiorstw w ostatnim czasie, jak i najbliższych latach, mają takie wydarzenia społeczno-ekonomiczne, jak: tworzenie jednolitego rynku europejskiego, wprowadzenie w części krajów wspólnej waluty euro czy kolejne poszerzenie Unii Europejskiej.

6. ZAKOŃCZENIE

Tendencje rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw są trudne do przewidzenia, ze względu na liczebność i różnorodność sektora. Zastanawiając się, w którym kierunku następować mogą zmiany, należy obserwować dynamikę wskaźników ekonomicznych, przyjrzeć się preferowanym sposobom finansowania działalności, analizować zjawiska następujące w otoczeniu przedsiębiorstwa.

Z obserwacji stanu MSP w ostatnich latach wynika, że sektor ulega ciągłemu rozwojowi. Mimo dominacji tradycyjnych form finansowania, wyraźnie widać tendencję do korzystania z alternatywnych sposobów pozyskiwania funduszy (zwłaszcza w przypadku firm innowacyjnych). Rośnie liczba sieci aniołów biznesu.

Globalizacja wymogła większą internacjonalizację i innowacyjność przedsiębiorstw. Coraz istotniejszą rolę w transakcjach handlowych MSP pełni Internet.

Sytuacja małych i średnich przedsiębiorstw może ulec poprawie dzięki działaniom stymulującym przedsiębiorczość i stworzeniu jak najbardziej przyjaznego MSP otoczenia (administracyjnego, prawnego, ekonomicznego). Bardzo istotną rolę przypisuje się tworzeniu polityki wsparcia MSP, mającej swoje odzwierciedlenie w narodowych planach i strategiach rozwoju. OECD

rekomenduje, by polityka, zorientowana na problematykę sektora małych i średnich przedsiębiorstw¹⁴:

- wzmacniała konkurencyjność MSP na rynkach lokalnych, regionalnych i globalnych;

- zapewniała rozprzestrzenianie się wiedzy i umiejętności menedżerskich wśród mniejszych przedsiębiorców, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji z zakresu przedsiębiorczości.

Agnieszka Kurczewska

DEVELOPMENT TENDENCIES FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN EUROPEAN UNION WELL-DEVELOPED COUNTRIES

(Summary)

Development tendencies for small and medium-sized enterprises are difficult to predict because of their number and heterogeneity. Analysing the possible direction of changes implies the observation of economic indicators, preferable forms of financing and the processes taking place in enterprises' environment.

Despite domination of traditional way of financing it is clear that alternative way of obtaining funds (business angels, venture capital) are getting more popular. Globalisation influenced internationalisation and innovation of SMEs. Internet plays crucial role in business transactions.

During last years small and medium sized enterprises experienced steady development.

¹⁴ Promoting SMEs for development OECD 2004, 2nd OECD Conference of Ministers Responsible for Small and Medium-sized Enterprises (SMEs), *Promoting Entrepreneurship and Innovative SMEs in a Global Economy: Towards a More Responsible and Inclusive Globalization*, 3–5 June 2004, Istanbul, Turkey, s. 8.